

1-23^x
+ Lanetteest.

7/13

189
189(5)

s. 189 Agriculture in Pilansberg area

K 32/13

4 Agriculture

FEB 1939

INDEXED

10/1/1939

16/-

1/24
s 189

pp. 1-23.

Mo mentle ea Morena Moetto, ge go tla lengoa. O ntsha mophato oa banna le basadi ba ba ising ba nyale go nqo go nyaloa. Ba fise di tthare gore ba di keologe lefatsho la gagae ka di tthare tse, gore ba thibebele di fatthi. Tsa di tla tlang go senya lefatsho ge go lengoa. Batho ba na ga ba huse go fitthela ba boela kwa gae. Ke go na ba ha simollang go luvua. Go tloga ka eona nako ee. ga go tle go dumeloa Mosadi ope gore a thotho mmu matshegare. O tsoanetse gore a o thotho ka mosho le mantsibooa ge tseti le oela le ge le tsoa. Ge kgomo di bolla, ga dumeloe gore a o thotho. fela go o duba a ka o duba ka nako engoe le engoe. Le banna fela jalo, ga ba dumeloe gore ba se goge matthaku matshegare. Ba dumeloa gore ba goge ka mosho le mantsibooa, gore naga e bapotswe (a lapitoe) Ge motso a ka tsoarua a tlotse molao o o jaloa kgomo ke Morena Moetto. Gape batho ga ba dumeloe gore ba vane, di tthare tse: Moseltha, morula, mohgalo. Le gore ba porake. Ke gore ge ba ha etsa jalo ka nako ego lengoang ka eona. Go tla na pula ea sefako, e senya mubele mo masimong.

Le tsatsi le batho ba eang go simolla Morena o tla
 kuoa mo kgosi-gore batho ba ka ea go simolla go
 lema le go otola ka di'atta. Rele a ise a rialo ga
 go na motho ea ka eang masimong, ke gore ge a ka
 ea a ka jelo a kgomo. Fela ga go simolloe go ~~lema~~
 lema tshimo ea kgosing. E tla ne e lengoa ge nako
 e utse e tsamaea. Ke gore ~~ba~~ batho ba ipela di'
 tema pele mo masimong a bona. E tle e re ge
 ba o ntemela Morena ba be ba ipe e tse di'
 tema koa bona. Ke go na kwa Mora go tshomo ea
 Morena ~~ex~~ tla kuveloang.

Ge batho ba simolla go lema Morena Moetle
 o tsamaea le temo eo tthe ka pitse gore a ba nne a
 bone, ba ba lemanang le ba ba iseng ba simolle.
 Gore e tle e re tsatsi le a kuvelang tshimo ea gagae,
 a be a itse gore batho ba ipe etse di' tema ga go
 kguthatshege gore ba o ntemela. Ja *

Ka jeno mo metlhung ea Morena Molopyane di' lo
 tse ga di' di' ntsio, di' tlogetsoe. Mo ngoe le mo ngoe
 o itvela fela ka fa a kgonang ka teng. A o go ga
 matlaku matshegane, -go itvela fela mo ene. Ga
 go na ea ka kgalemelang. Le go lema mo ngoe le
 mo ngoe o ihela go lema ka nako ea e vatang.
 Ga thibeloe ke molao ope. Ke gore motho o

oetsa thato ea goe. Le gona Morena Molepyane ga tsanae le masimo a bona ka ja batho ba sebetsang ka teng. Masimo a ma nti'a goe o e a itemela. Ke tshimo e le ngoe e e lemiwang ke hgoro ea Magodiolo ke eona fela, le kwa teng ga a ha a ba a ea go bona gore ba lema eang.

Mo mettheng ea Morena Moetlo go ne go na le molao, va gore motho ope le ope o tshimo ea ga goe e tla unang le marotse, o tsoanetse gore a ise kwa hgoseng pele a ise a a je. Kgosi e tla phutha banna ba di hgoro e ha a bela marotse a, gore bona, ba o a bela batho ba bona, ke gore ntlh e ngoe le e ngoe. Ge marotse a se ma nti'a tsoanetse gore a phatlogangoe gore a ba nne a le ha ne. Ga go na motho ea ka lomang dilo tsa le tthapula pele kgosi e ise e a bele batho gore ba lone. O ne o ha sehe oa bona le motho le ge tshimo ea ga goe e na le marotse a ha lona pele ga tuelo la hgosu: fela mo mettheng ea ha jeno ne lona fela fa motho a ratang teng. Le gona ge batho ba lona go tsoanetse gore ngoana va ntlh a je pele, jalo pella ha go latelana. Ge ha lomile, ngoaga eang va be o buletsoe. Motho a ha ijela senge

se n'goe se a-atang go se ja e le sa le tthapula. Ga go mahatsege, gore o ho hae. Ge a louile o lokologile gore a ka ja.

fela le ge morena a lafile lefathe, ga a lafa masimo. mongoe le mongoe o na le selthane se a thusang mabele a gagoe ka rona. Le ke ngaka ea gagoe e mo thusang mabele e teng. E itseve ke ene fela, ga se ea kgosi. Le kgosi ga e na sepe le rona. Le go upa go motho o mongoe le mongoe o ikupela ka nosi. Ke gore o tsoanetse gore a ipatlele ngaka e ka mo upelang. Ge motho a sa rate go upa kgotsa kgotsa, go thusa mabele a gagoe. Batho ba a ba p'piling le bona, ba ga na ba ne, o tta ba upolela. Ke gore ngaka ge e upile, e bela batho molao gore ge ba ka otola ba tta be ba upolese.

fa gongoe ea ba na gore, ge ba le motshimo ba seke ba noa nyoba ba tsamoa le tshimo. Ba tsoanetse gore ba e noe ba ntse ja fathe. Go n'gwe ge ba setse ba dule motshimo, ke go nu ka e noang. Eanong ge motho a sa upa, dilo tse ga a ke a di ela tthoko, gongwe go di tth'houella. Ke ka mo e leng gore batho ga ba rate ge ba ka bapana le motho a sa rate

go upa, kgotsa go tusa mabele a gagae.
Go tthagola

Mo ~~mettheng~~ mettheng ea Morena Maitlo go tthagola.
 go no go sa kueloe mohgosi jaaka ka jeno. fela
 go ne go na le nako e leng gore Morago ga zona
 mo ngoe le mo ngoe a ha simolla go tthagola.
 Ke ka morago ga hgoedi ea Henikong (January)
 ke gona ba itseng gore mero o go dile le go na ge
 ba o simolla o go dile ga o ho o tthole o boela
 o tthoga gape ka pele. Le mabele a tta be a o sille.
 fela ka jeno go itta itthagoleloa fa motso a bonang
 teng. Le pele ga nako ge a rata o oa tthagola.

Mo mettheng ea pele tiro e na e ne e le ea se sadi.
 Banna ba ne ba lema ge ba feditse ba ne ea nong
 ba ne ba le bela basadi. Basadi ba tla simolla
 go tthagola go fithela le tthapula le tsena. Ge
 ba isi ba fetse, ge letthapula le tsena ba
 tsoanetse gore ba khuttele go tth. tthagola. Gore
 ba ikhutse. Gore e tle e re ge go leta go tsena
 ba be ba ikhuditse. Ke gore di tiro tso tso tthe.
 Ge le tthapula le ntse le felella. Basadi ba simolla
 no dila mmu, ba nitela malapa fa ba thileng go
 phothela teng. Ge ba fetse go dila ba ea go leta.

Ge basadi ba nitela Malapa, banna bona ba ba
 epela diwala tse ba tta emang mo ~~sona~~ tsona ge
 ba leta. Basadi ge ba leta ba tsoga phahela
 thata gore ge di nonyane di tsema mo yasmiong
 le bona ba be ba tsema le tsona. Ba olla
 mattapana ka di phomphokgoana, ba di
 kgotlhogotse. O pithele tshimo e too tsogile
 modumo, ja gongoe o pithele ba tshotse di
 fepinyana, ba utse ba di thoantsha he gore ba
 tshosa thaga ka tsona. Ge go upitoe ba ma
 kwa gae. Ba ea jela ka go lehola mabele le go
 bona gore a thaga ga eje.

Mo metlheng ea ka jeno basadi ga ba tthe ba
 epeloa di wala, ba bona ka ofetse. Ga gona
 monna ea ihutloang gore ene a ka vena di
 kotana a epella mosadi wa gagae serala, se a
 ka emang mo sona ge a leta. Le gore Mosadi wa
 sokola ga ana sepe. Ge a lemile ga ana sepe
 o itunna jela kwa gae. Mo metlheng ea pele
 banna ba ne ba le beletse tiro e ka thata. Ke
 gore monna monna o mongoe le o mongoe, ge a
 jeta go lema o tsoanetse gore a batle di kotana
 tsa serala.

Go hotula

Ka nako ea Morena Moetto go hotula go ne go na le nako e go hotuloang ka eona. Ke gore ge Morena a ise a re go oa hotuloa. Go ne go sena ope ea ka hotula ka nako e a ratang go hotula ka eona. Ke gore e tla re go ise go hotuloa. Morena a tsamaea le temo eo tthe ka pitse a bona ba ba ka reng ba tsietse. Ge a ka ba tsoara ba tla jelwa di hgomu he Morena. Go tla ba le tsatsi le a tla reng go oa hotula. Fela ka jeno go ihotuleloa fela ka nako e motso a ratang ka eona. A mabele a mangoe a batho a sauthe a le matala, ge a goe a budule oa hotula ga a na sebaka sa go leta ba ba ngoe. Fela pele go ne go sena se lo se o. Batho ba ne ba leti go re ba tle ba simollele go ngoe.

Ge basadi ba ~~sa~~ simolla go hotula, pele ba dila di bo ananyana tse ba tla ba eang mabele mo teng. Fa go ngoe ba ala le tthaka gore ba tle ba bee mabele mo dinio ga lona. Giso e ea go hotula he tiro ea basadi banna ga ba na sepe le eona. Mosadi o hotula tshimo a nosi go fithela a e petsa he gona monna a tla simolla go tlo ttho mabele

ka di-pholo. Ntle ge batho ba ne ba sena di-holoi, ba ne ba a thotha ka di-seki. Ba thothela kwa qae, kwa o phothelwang. Ba thotha jella a otlhe kwa masimong. Ge a le kwa goe ke gona ba tta swicella go a photha. Ge ba vola mabele mo lapeng, ba tsoanetse gore le gona ba a laje. Ka gore basigo motho a ha nna a tta a a looa. Ge o photha oa bona o sa bone sepe. Ke gore ge o sa a alafa batho ba bangwe ba ha diwa gore e ve ge o photha mabele a gagoe, a seke a toa di-kgetsana di-le di-ntse; le ge a ne a le ma tona jang. O tsoanetse gore o be nne o a laje. Gore ge motho a tta ka setthare sa gagoe, a fitthele aena o setse o a alafile. Ke gona o ha bonang mabele a gagoe a toa kgetsana di-le di-ntse.

Go photha

Go photha le mo metsheng ea pele e ne e ntse e le tiro ea basadi; le ka jeno e ntse e le tiro ea basadi. Jella go na le banna ba ngwe ka jeno ba ba thusang basadi ba bona go photha. Basadi ka jeno ba a tile go photha ka metaletsa. Ba pua mabyulwa, gore batle ba bare batho

ba le ba utsi ba ba ha tlo ba phottisang. mo
 molaletseng-go photha banna le basadi. Ke gore
 ba tta thole ba photha le tsatsi lo lothe. Ge
 ba fetsa go phota photha mantsibooa ba jeku
 byalwa. Ke gore o mongoe le o mongoe o tsaa
 ba gugwe bo a bo tshelletseng, o ea gae. Ge a
 rata go bo nolla fa oa bo nolla. Fa gongoe
 molaletsa e na oa di nama. Le ona banna ba
 ntse ba tthakana le basadi. Tota molaletsa ke
 gore batho ba be ba thusanya tiro, gore e tle
 e tthofale. Le gona ge motho a sa rate go ea
 molaletseng a ka itunna. Ga go patellioe. Batho
 ka gae ba rata molaletsa oa byalwa le oa
 dinama. Ke o na oha fithhelang batho ba teng
 ba le bantoi.

Ge ba fetsa go photha ba tsoa di kokole. ge
 ba sena go di tsoa ba simolla go vla. Ke gore ba
~~kgobokanya~~ kgobokanya mabele gore ba tle
 ba ntsho moko mo ona. Ge ba ntsha moko mo
 mabele ng re ea re, ba olosa. Ge ba sena go olosa
 janong mabele ke gona a ka oloang mo di falaneng
 -gongoe mo di kgetseng. Ga golo golo re olosa
 mabele mo di falaneng. Ke go na mo re
 b olokelang mabele teng.

189 Dijalana le mabele

Ge ne sena go olosa mabele, ne be re fella go go tthe go tthe. Ke a tshela molova. Ke gona re a ka ollang mo di falaveng. Ke gore ge re a tshetse molova a tta nna sebaka se se tona, a iso a tsenoe ke tshopi. Ge a tsenoe ke tshopi ne a utshetsa kwa utte gore a tshopi e tte e bolae ke le tsati. Mue mantshibooa re a olle gape mo sefalaneng. Ka mosho gape re a utshe ne a tshela molova gape gore a tte a nne sebaka gape. Mabele a olloa ke basadi mo di falaveng, le molova o tsheloa ke bona mo mabeleng. Banna ba ba thusa ge e le gore mabele a tsheloa mo di kgotlaneng. Ke gona banna ba thusang, go di olla le go di fega mo di talasing. Ge go sa nna jalo tino ke ea basadi fela. Ge ba tta re sefalana se tsetse ke gore ba ba nne ba se ~~sotthelle~~ sotthelle ka ~~xi~~ metshe ke gona se ea beng se tsetse.

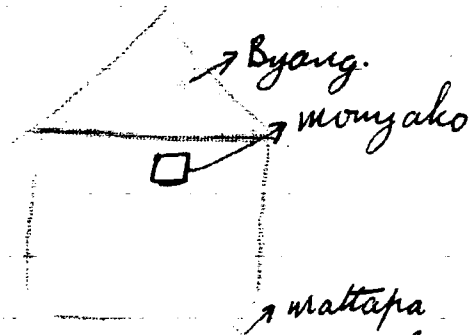
Sefalana

sefalana se bopelwa ka mmu.
 Ee na tile go bopuwa jaaka
 nkgwana. Se bopelwa ke.
 basadi, le gona gona le ba
 ba itseng. Gase o mongwe le
 o mo ngwe ea ka se bopelang.

Le tsona di falana di me puta, puta tse di ngoe o ka ve di ntswana, di bopetswe fela jaaka di ntswana tsa setswana, di vellela ka byang, jaaka di ntlu. Le tsona di a bopeloa ke basadi. Fela tsona ba di bita: boramōmo

Tsona di bopeloa mo diiso ga mattapa gore metsi le mottho di sehe tsa tsoenya. Le

mo tsona mabele a ntse a seba ke basadi. E seng banna, ke tiro ea sesadi. Di falana tse di be iwa o mo ~~mattapa~~ mattudinga ntlu, boramōmo bona ba bopeloa ka kwa di gottong kwa monago ga mattu. Gore di kgomo di tle di sehe tsa tsoenya. Selo se ramōmo a sa se tshabeng ke pula ka gore va be a vuletse ka byang. Fela sefala sona ga se nulelwe, ke ka mo se tsoanetseng gore se beise mo mattudinga ntlu. Gore pula e tle e sehe ea senya. Le gona ge ramōmo a sa bopeloa mo go diiso ga mattapa, metsi ge a illa a ka mo senya kwa tase. Le gona mabele a ka kolobela, ke gore a ka boeloa a tlo ge a bola.

Molora le Mabele

Ge basadi basimolla go ollosa Mabele. Ba tsaea mo mmutele oa di podi, ba tshubê ka mollo. Gore ge ba fetsa go ollosa mabele mmutele o, o bo o fyele. Ba o tsaea, ba o fefene, ba latthe di thokolo tse di di hgaragana, ba tsee le role la teng fela he lona le ba le tthakanyang le mabele.

Koa ntle le mmutele ga ke itse se ba ka se sebedisang, mo mabeleng gore a tte a une sebaka. Ke ona ba o ika nteng, gore o ka tsosana mabele gore a ne sebaka a ise a tseoe he tshopê. Mabele ge Mabele ge a sena molora ga a une sebaka a ise a tseoe he tshopê. Ge batho ba na le mabele a le teng he gore a le mantzi, ba leha ka matla gore ba tshole molora. Gore a tte a sehe a ba senye gela ka pele. fela ge motto batho ba sena mabele a mantzi ga ba he ba itsoenya ka molora. Ke gore mabele a tta fela ka pele a ise a tseoe he tshopê. Ke gore ge o na le mabele, fela a tseoe he tshopê batho ga ba atise go a reha. Le ona ga a monate mo go je oeng. Bogobê ba teng bo a nkg. falo eanong batho ga ba rate dilo tse di byana.

Mabele le tshopê

Mabele ge a ka kotuloa a ise a ôme thata ge a sena go phothoa ga ne sebaka, a tšenoa he tshopê ka pele. Ke ge bile a tšetswe molona, go una ga se ga ona. Ke gone ge a kotuloa a sale sodi (sa ona thata) ! Ge a sena go phothoa a tsoanetse gone a ne goe fa lapeng mo le tšatsi, ka malatsi nyana gone a be a une a ôme tota. Ke gone a ka tšeloang molona, a be a olloa. So ke gone a ka unang sebakanyana se se tšele a ise a tšenoa he tshopê. Sebaka se se ka unang ka ngoaga tše pedi tše tharo a ise a tšoenye

Mabele ge a setšenoa he tshopê ga a tše a ba tšega. Tshopê ea fetšha e ea phumedi phatšana, e ea je di pelo tše tša ona. Ge e setše e a fetšhile ga a na tiro, o ka sehe oa byala, o ka sehe oa e tša momela. Ke gone le ge o oa a inela a ka sehe a mela. A ka gaitoa fela go e tša ~~phate~~ phate ea byaloa. Le gale mo ma gobeng, ga a monate, ge a setšetšoa. Boupe ba ona bo una boleta thata, gone o fitšele bo kare bo zaitšwe ka le loala. Ke ka mo e leng gone battu ba leha ka matla a o tše, gone tshopê e sehe ea tšena mo mabeleng a bona. Le gone ge a tšenoa

ke tshopê ga a na tsho. Le batho ga ba rate, jalo motho oa ke a latthegetsoe ke mabele.

Morago ga sebakanyana sa kgoedi tse thataro morago ga ngoaga ge mabele a ntse a olletsoe. O tsoanetse gore a tthole ge a na le tshape, ge ese o a tto gelle, a sehe a tsoenye. Gape morago ga ngoaga o mongwe o sena go feta, o tsoanetse gape gore a tthole tshope. Ge a belaela gore a ntse sebaka, le ge a ise a tsoene ke tshopê o tsoanetse gore a ntse a a negê mo le tsatsing. Gore a tsoene ke letsatsi. Ke gona e tla reng ge a olla, a be a itumetse a itse gore a tla tsaea sebaka gape a ise a tthole. Ke molato o mo tona gore mabele a tsoene ke tshopê. Ke gore mong oa ona o tla tthakana tthogo. Bogobê ba teng bo a otisa. Batho ba teng ba bapama. Ka gore ba tla ja bogobê ba mabele a jeloeng ke tshopê. Batho ba ne bogobê ba teng bo tsoana le bogobê ba mapo, ba bo gaitsoeng ka tshilo ea sekgoa. Bo boleta thata. Gape ba ne ga bo kgoroe, motho ge a sena go ja, o pitthela fela a ntse a bolailoe ke tala. Go na ge ele gore a tsoane tso o tshabeloa ke tala thata, mo e leng gore o ja thata nuni.

Lucas Dintoe

189

Masimo

Ma metleng ea morena moetlo motlo o na a na le
 tshimo e le ngoe. Le go na masimo a une a se kgakala
 le fa gae. A une a le ga ufi, ufi le le gae. Ka jeno
 masimo a mantši, ibile a kgakala a tlogile fa a neng
 a ntse a le teng. A o ea uong ke megola e go fulang
 di kgomo. Di tshimo tsa motlo ka jeno di tšaro di une.
 Ke gore naga e eo keditsoe, ka go rekela mafatše a ga
 ufi. Ke gore ge go ka rekhoa naga e ngoe batho ba
 bo tše ba ba rekileng ba fiva, masimo mo lona.
 Ba ba sa rekang ga ba fivle sepe. Fela ba jaladi bona
 bona ba fiva, ga ba timoše. Ke gore une ba sego go
 go rekhoa. Ke ka mo, ba tsoanetšeng gore ba fivle
 masimo.

Kêô ea Masimo

Di Masimo a fiva ke banna ba di kgosana le banna
 ba di kgoro. Di kgosana di bala banna ba di
 kgoro golo, banna ba di kgoro ea uong ba bée
 batho ba bona masimo. Masimo a fiva banna
 ba ba nyetseng, Makau le Mahgarebe ba ba
 iseng ba nyall' gongole go nyaloa ga ba fivle
 masimo. Masimo a fiva ba bona le basadi
 ba ba soetseng ke banna, ke bona ba ba fivang
 masimo. Fela ge motlo a soa, masimo ke ea banna.

Ba o he bona ba ka unang le masimo le ge ba ise ba nyale, gongoe go nyaloa. Koa utle go fo ga ba bone masimo.

Go lema

Mo metheng ea pele go ne go lema basadi le banna. Basadi ba ne ba lema ka di'atta, mme ba etsa tiro e kgolo fa gongoe mosadi o na byala tshimo ka di'atta a be a e fetse, a utse a le nosi. Fela ka jeno basadi ga ba tise go byala ka di'atta, le gona ba lebeleitse banna gore he bona bapane di' pholo, ba eo lema. A the pele basadi ba ne ba byala ka di'atta. Go byala ka di'atta re ea re basadi ba kgotla gongoe ba byala tshakoana.

Banna bona ba lema ka di'atta pholo, ge motso a sena di' pholo, o isa di'atta mo ba ba ngoe. Gore batle ba molemele. Go isa di'atta mo ba ba ngoe re ea re, motso o tsoara ~~te~~ teu. Monna ge a lema o lema le masimo a bokgaitadi ba ba soetsoeng he banna. Le ba banna ba bona ba senang di' kgomo tsa go lema. Hoaelo ea rona ga se gore o ka batla motso gore a go lemise gore o tle o mo duelle. Ge ese go mo lemela fela. Batho ba ba utsi utsi ba ba senang di' kgomo tsa go lema. Ba thusoa he ba ba ngoe ka go ba lemela. Ba ba ngoe ba ntsha

189

K32/13

tshelate, ba ba sarateng-go isa di atla, ba ba senang
tshelate ba isa di atla-gore ba tle ba boue go tselwa,
ke beng ba di pholo.

Moga vana ga go na masimo a nosedi oa ka metsi, ke
masimo a nosedi oa ke pula fela. Koa utte go fo ga gona
tsela engol e ne ka troang ka cona. Ge ese go
lebel a pula fela.

Maina a di Kgoedi

Ferikgong = January.
Thakole = February
Mopitsoe = March
Moenang = April
Matsheganong = May
Seketso = June
Phukwe = July
Phatsoe = August
Loetshe = September
Diphalaana = October
Ngaaneitsele = November
Sedimonthole = December.

1. Ferikgong ke kgoedi e batho ba nueng ba lona ka
eona marotse.
2. Thakole ke gore ke kgoedi e tala e tlo gelang batho

- ka eona. Ba be ba a ja marotse, Bare ttala e ba tlogetse
3. Mopitlo e ke gore ngoaga o puttagane ~~o~~ ea maflong. Ke gore ngoaga oa setsoana o fela ka kgoedi ea motsheganong. (May) Kgoedi ea bofelo ea ngoaga.
  4. Morenang. Ke kgoedi e batho ba fulang di'naoa ka eona. Ba e bita Morenang oa naoa.
  5. Motsheganong, ke gore mabele a ~~ba~~ budule a tšhega di'nonyane, di'palla he go a ja. Ka gore di'nonyane di'ja mabele a santse a le matala. Ge a budule a di'palla.
  6. Seetebosigo, Ke gore ngoaga oa simolloga, go tsoanetse gore go bahangol le naga, batho ba tsoane matshegare e seng bosigo.
  7. Phukoe = Ke gore di'thare le byang le di'thatshana tse di'ngol di'sule, di'mo di'phuphung. Ga zona sepe se se kgatthisang.
  8. Phatoe = Ke gore di'thare le byang le di'thatshana le lefatshe tota le ea phamphanyega, gore go ~~the~~ te go simolloge tse di'mony mphyu. Medi ea dilo isemolla go sisa. Ke ka mo e phantshang lefatshe.
  9. Loetse, = Ke kgoedi e batho ba simollang go loala. Le di'kgono di'ea loala le batho fela jalo.
  10. Diphalana; ke g kgoedi e go simollogang di'phalana phalana ka eona. Diphalana ke dilo tse khuveng ze o ebela mo mesapheng ea di'tata thaba oa di'bona

go phatsina di lo, o kave di ea bina, bina, Ka seesimane
ba ne he (Mirage) o ka ne he metsi. fela ge o atumela
di ea katoga.

11. Ngoanaitsele, Ke gore ke kgodi e bana ba jaing maretloa
le me goane, me bopyane, Merobe ke ka mo ba reng
ngoanaitsele o je.

12. Sedimonthole, Ke gore Modimo o shimolla tala, ke gore
le tthapula le ea tumetse, ke ka mo ba reng sedimonthole
tala e ntsoele.

Kobedi Ranaoa.

Peo (seed)

Peo e kgethwa ge batho ba ntse ba kotula. Di ako
tse ba di tthaplang tsa peo, ba di beela gosele gongoe
ntthaele ngoe. Gore di seke tsa be tsa tthakana le tse
di ngoe. Le go phothaeng ga tsona, di phothelwa
go sele. Peo e bewa mo medutoaneng. E tshela
molona gore esehe ea ba ea senyega, le eseng ka
gore. Mosadi o tla e solofela thata gore ge nako
ea go luma etla, a be a ntse a e bakanitse. Ge nako
ea go luma ea tumela basadi ba tthatswa di peo ka
seboale, ba ne ba xi tthatswa molona, ba be
ba xi tthakanya le di tthare (methuso)

Sedimedi Gladi

- Agriculture
<u>Mabele</u>	<u>Mopo</u>	<u>Qinaga</u>
1. Lebelebele,	}	}
Manjahane		
Segaolane		
Ronokopo		
Lethejane		
	Mopo o mosoen mopo o mohibidu botomane Kibikibi Mediborotho	Ditloo, Ditthodi mararatshane Jeremane
2. a) Lebelebele ne ttholegile le lona ne utse ne le tshotse ne phela ka lona. Le itse itala nuni-ge^o hone le le, le tona itala e tta go tshaba. O tla phelelwa ke lona
- b) Manjahane le ona ne ne ne utse ne a tshotse ne tthaga le ona, ge ne tthaga kwa Mokoena. Fela a tshabelwa ke le tsatsi. Ke gore ge le tsatsi le le le golo ga o ka he va hatula.
- c) Segaolane ~~ke m~~ le Lethejane ke mabele a bonoeng mo batho ba kwa boroa morago ga di'ntoa tsa mabunu le Maesimane (1914) ke gona batho bapimollang go a byala, ata mo bathong. Ke mabele a mahutswane, a ~~ba~~ butswa ka pele ga tse sebaka se setele.
- d) Ronokopo ke mabele a bonoeng mabane mo mabunung, le ona a tthaga kwa boroa. (1930) Ke mabele a satseeng sebaka se setele (Kgoedi'tse 3)

Melato

Mopo

Mopo o tthagile le Mahgooa, mopo oa pele o re o
 boneng ke mopo o masoou. Ke ona o re boneng. Ka
 simolla go byala, ra o rata thata go phadisa Mabele.
 mo le tthafuleng. Ke gone mabele re a ja selimo ge
 mopo o tthokofala. Morago ga di ntoa tsa Maburu
 le maesimane, ke ge re bona mepo ea mefutu, futa
 e neng re sa e itse pele. fela ka jeno re ea e itse re
 ea e rata, re ea e byala, re phela ka rona, ke ea
 rona ka jeno, ke lebetse gone e tthaga o ho kae, re
 e bitou ea rona, athe ga se ~~se~~ rona.

Dinaoa

Ke ttholegile le ditoo, le di tthodi, ke tbona di naoa
 tse reneeng re ~~re~~ itse re di byala. Ke ge re ise re
 bone tse di ngoe tse di tthileng morago, ga di ntoa
 tsa Maburu le maesimane. Morago ga di ntoa re
 bone di naoa tse ba di bitang jeremane le
 moraratchane. Ke di naoa tse di mo hata thata ruri.
 fela Mopo le di naoa ke dijo tsa sesadi ga di ka
 ke tse tsa pela ka banna, ka gone rona banna
 re batla byaloo. falo oka seke oa paea di naoa
 byaloo go ngoe mopo. falo ga di tthuse sepe di re
 bolaisa tala rona banna.

189

Byalooa.

K32/13

Mabele a itseng byalooa, bo bo mo nate ke Manjakhane.
 Ge masadi a itse go apaea byalooa, apaea ba
 manjakhane, o tla bo uttoa gore bo tsamaea
 jang nuni. Monna sa teng o tsamaea ka manjakhane,
 a fyele a sa ipone, a sa ikuttwe.

Byalooa ge bo tla peiva go tsheloa mabele mo
 metsing, (ke gore ba inela mabele) ge ba sena go
 a inela, ba ntsha mo metsing, ba lokele mo
 di'nhgoaneng tse di nye, ba bipê. Ge a sena go
 mela, ba a ntsha. Ba a anege, ge ba sena go ona
 ba a gaisa ka loala. Ba gaisa le mabele a sainelobang
 o na ba re ke phate, ke gore ke ona ka ba bidising
 ka ona. Janong momela ona ba timola ka ona.
 Ka moshu ba paea serobo, ge ba futsolla, ba
 omela ka momela gape gore o tle o bidise byalooa.
 Ka moshu ke go na batthottang, ba tthotta ka
 metthotto. Ge bon sena go tthottoa, bo a thubya
 ke gore bo ahgao ganyoa ka di'nhgoana. Batho
 ba lapa, o mongwe le o mongwe a fisa nhgoane
 sa goe. Go fiva fela ba ba noang, ba ba sanweng
 ya ba fise sepe. Batho ba metsi ba tla re ba
 tlo kopisa. Mune re tla re re ba siela ka di'phuphane
 gone bo tle bofelle.

Komane Sello.

Goporaha le mmu oa mabele

Goporakoa go simolloa ka kgoedi ea Morenang, ke eona e batho ba simollang goporaha ka ba poroha go fitthela kgoedi ea phatse. Ganong ba khutle. Ba letete pula. Ke gore ka kgoedi e o, go tshabisa sefako gore se ka tla sele se golo. Le gona ke nako e ditso tse di etwang mmu, Matthaku. goporaha di thibelwa ka thata gore batho ba di etse ka nako ea tsona. E seng fa ba ratang teng.

Fela mmu o nang le mabele ga o itseoe ke ope. fela batho ba bona ge ba lema golo, mme ba bona mabele a le ma ntsi ke go na ba itseng gore fa gona le mabele. fa gongoe ge mmu o na le matlapanana o na le mabele. fela ga se o mo ngoe le o mo ngoe eo o nang le matlapanana, mme o fitthele o na le mabele. Le ge tshimo e sena mabele ga re ere sepe. ke nne re e lema fela.

Tshimo ge e porahilwe ka kgoedi ea Morenang, ka kgoedi ea diphalana re ea e soaila, ke gore re ea e byala, Ga re e lese sebaka se se tele, e be ele gona re ka e byala. ke byala fela ge sebaka sa go byala se a tumela. ka ona ngoaga o e porahilong ka ona.

sekoakoaalla Tsoene
end s 189

See map
P.T.O. reverse

K32/13

24*

